

ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΜΕΤΡΗΣΗ:

66 ΜΕΡΕΣ

1η Ιουνίου 1945
Ουάσινγκτον, D.C.

Τα γέρικα κόκαλα του Στίμσον πονούσαν. Έπειτα από δύο μέρες κατά τη διάρκεια των οποίων μελετούσαν χάρτες και αριθμούς, έπιναν τον έναν σκέτο καφέ μετά τον άλλον και διαφωνούσαν μεταξύ τους, τα μέλη της Προσωρινής Επιτροπής [Interim Committee] ταλαντεύονταν ως προς το ποια θα ήταν η τελική τους εισήγηση: να χρησιμοποιηθεί η ατομική βόμβα ή να συνεχιστεί ο πόλεμος στον Ειρηνικό με παραδοσιακά μέσα; Την τελική απόφαση θα την έπαιρνε βέβαια ο πρόεδρος, αλλά και η γνώμη της Επιτροπής είχε ιδιαίτερο βάρος.

Η απόφαση δεν ήταν εύκολη. Ο σεβάσμιος υπουργός Πολέμου άκουγε προσεκτικά κάθε είδους επισημάνσεις: για τις οικονομικές συνέπειες, για τις επιπτώσεις στο περιβάλλον, για την ηθική διάσταση της χρήσης ενός τόσο καταστροφικού όπλου. Τον Στίμσον τον απασχολούσε επίμονα, μεταξύ άλλων, το ερώτημα του αριθμού των θυμάτων μεταξύ των αμάχων. Ο αριθμός ίσως ήταν τεράστιος και οι συνέπειες για το περιβάλ-

λον ανυπολόγιστες αν αναγκάζονταν τελικά να βομβαρδίσουν αρκετές πόλεις.

Και όμως, δεν φαινόταν να υπάρχει άλλος τρόπος προκειμένου να πειστεί η Ιαπωνία να συνθηκολογήσει. Επιπλέον, η χώρα έδειχνε κουρασμένη από έναν πόλεμο που διαρκούσε ήδη τριάμισι χρόνια και είχε αναστατώσει κάθε πτυχή της ζωής των πολιτών. Νέοι καλούνταν να υπηρετήσουν αμέσως μόλις τελείωναν το σχολείο, κατά καιρούς παρατηρούνταν ελλείψεις σε βασικά αγαθά, η βιομηχανική παραγωγή είχε εν πολλοίς στραφεί στην παραγωγή πολεμικού υλικού. Με τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας, ένα αεράκι αισιοδοξίας είχε φυσήσει στη χώρα. Ίσως και ο πόλεμος με την Ιαπωνία να μην αργούσε να τελειώσει, ίσως «τα παιδιά μας» να είχαν γυρίσει σπίτι πριν από τα Χριστούγεννα. Όμως, όσο περνούσαν οι μέρες και ο πόλεμος συνεχιζόταν, αυτή η αισιοδοξία ήταν φυσικό να ατονεί.

Ο πρόεδρος Τρούμαν δεν μάσπσε τα λόγια του απευθυνόμενος στο Κογκρέσο. «Η νίκη κατά της Ιαπωνίας δεν θα είναι εύκολη» είπε. Η οριστική νίκη θα απαιτούσε να διπλασιαστούν οι αμερικανικές δυνάμεις στον Ειρηνικό, να φτάσουν τα 4 εκατομμύρια άνδρες. Οι σύμμαχοι υπόσχονταν «να βάλουν κι αυτοί ένα χεράκι», αλλά ο Τρούμαν «κρατούσε μικρό καλάθι» ως προς το πόσο καθοριστική θα μπορούσε να είναι η βοήθειά τους. «Έχουμε ακόμη να αντιμετωπίσουμε τον κύριο όγκο του ιαπωνικού στρατού, τα τέσσερα εκατομμύρια ενόπλων και μερικά ακόμα εκατομμύρια που μπορούν να κληθούν σύντομα στα όπλα» έλεγε ο Τρούμαν.¹

Ήταν σαν να έριχνε έναν κουβά παγωμένο νερό στις ελπίδες των Αμερικανών, ενόπλων και μη. Κάθε φορά που ένας

πολίτης άνοιγε την εφημερίδα του ή το ραδιόφωνο, κάθε φορά που πήγαινε στον κινηματογράφο, έβλεπε ή άκουγε για μάχες και βομβαρδισμούς, για νεκρούς και τραυματίες.

Στην εφημερίδα που ήταν πάνω στο γραφείο του Στίμσον γινόταν λόγος για δυσφορία των ανδρών της 1ης Στρατιάς, οι οποίοι, αφού είχαν διανύσει όλη την απόσταση από τις ακτές της Νορμανδίας μέχρι το Βερολίνο πολεμώντας, τώρα στέλνονταν στον Ειρηνικό. Επίσης, υπήρχε η είδηση ότι πιθανότατα οι Γιαπωνέζοι είχαν αποκεφαλίσει έντεκα βαπτιστές πάστορες και τον εννιάχρονο γιο ενός από αυτούς δύο χρόνια πριν στις Φιλιππίνες. Στις εσωτερικές σελίδες αναφερόταν ότι το ποσό που είχαν ξοδέψει μέχρι τότε οι Ηνωμένες Πολιτείες για τον πόλεμο κατά της Γερμανίας και της Ιαπωνίας έφτανε τα 280 δισεκατομμύρια δολάρια. Υπήρχε επίσης ρεπορτάζ για τις τεράστιες καταστροφές που είχε υποστεί η Οσάκα από τους πρόσφατους αμερικανικούς βομβαρδισμούς. Μάλιστα, ο στρατηγός Κέριτς Λε Μεί, υπεύθυνος για τις επιθέσεις των βομβαρδιστικών σε ιαπωνικό έδαφος, δήλωνε: «Όσο κι αν προσπαθήσει κανείς να τις αποφύγει, οι σοβαρές απώλειες μεταξύ του άμαχου πληθυσμού είναι αναπόφευκτες».²

Ο Στίμσον ήταν αναφανδόν κατά του πολέμου με όλα τα μέσα. Μπορεί να ασκούσε τα καθήκοντά του ως υπουργός Πολέμου με συνέπεια, όμως αυτό δεν τον εμπόδιζε να παραμένει ανθρωπιστής, οπαδός των διπλωματικών λύσεων, υπέρμαχος της τήρησης των κανόνων του διεθνούς δικαίου αλλά και των ηθικών κανόνων. Πίστευε ότι ο πόλεμος δεν έπρεπε να γίνεται με απάνθρωπα μέσα,³ ότι οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί έπρεπε να περιορίζονται σε «στρατιωτικούς στόχους».⁴

Όλοι αυτοί οι κανόνες πάντως είχαν παραβιαστεί βίαια κα-

τά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Οι Γερμανοί και οι Γιαπωνέζοι είχαν βομβαρδίσει ανελέητα αμάχους και είχαν στείλει τους «ανεπιθύμητους» σε στρατόπεδα εξόντωσης. Ωστόσο ο Στίμσον επέμενε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν έπρεπε να μιμούνται το παράδειγμα των αντιπάλων τους, ότι οι βομβαρδισμοί αμάχων ήταν ανήθικοι. Να όμως που τώρα η χώρα του συζητούσε το ενδεχόμενο να χρησιμοποιήσει ένα υπερόπλο που θα εξόντωνε τεράστιο αριθμό αμάχων. Τα πράγματα πάντως δεν ήταν τόσο απλά. Ο ίδιος ο Στίμσον, αν και ήταν εντυπωσιασμένος από τις καταστροφικές δυνατότητες της ατομικής βόμβας, από την άλλη τις φοβόταν. Είναι ενδεικτικό ότι, μιλώντας για τη βόμβα, ο Στίμσον την είχε χαρακτηρίσει «Φρανκενστάιν», αλλά και «μέσο για τον τερματισμό του πολέμου».⁵

Ο Στίμσον είχε ενημερώσει για τις επιφυλάξεις του τον Τρούμαν. Είχε πει στον νέο πρόεδρο πως η φήμη των Ηνωμένων Πολιτειών ως χώρας με ουμανιστικά ιδεώδη και σεβασμό στους κανόνες διεξαγωγής του πολέμου ήταν η «μεγαλύτερη ελπίδα που είχε η ανθρωπότητα για ειρήνη τις επόμενες δεκαετίες». Μάλιστα, είχε προσθέσει ότι «ο κανόνας που απαγορεύει τον βομβαρδισμό αμάχων θα έπρεπε να εφαρμοστεί, όσο αυτό ήταν δυνατόν, και ως προς τη χρήση νέων όπλων».⁶

Καθώς η μέρα της πρώτης ατομικής δοκιμής πλησίαζε, ο Στίμσον προσπαθούσε να προτείνει και να κατοχυρώσει ορισμένους κανόνες αναφορικά με τη χρήση των πυρηνικών όπλων σε περιόδους πολέμου αλλά και ειρήνης. Με τη σύμφωνη γνώμη του Τρούμαν λοιπόν, όρισε στις αρχές Μαΐου τη λεγόμενη Προσωρινή Επιτροπή, έως ότου συσταθεί ένα μονιμότερο όργανο για τον έλεγχο της χρήσης των πυρηνικών όπλων.

Πρόεδρος της Επιτροπής ήταν ο ίδιος ο Στίμσον και στα οκτώ μέλη της περιλαμβάνονταν τέσσερις επιστήμονες από αυτούς που εργάζονταν στο Σχέδιο Μανχάταν (ανάμεσά τους ο Οπενχάιμερ και ο Φέρμι), ο Τζέιμς Κόναντ, πρόεδρος του Χάρβαρντ, και ο Βάνεβαρ Μπους, μηχανολόγος που είχε την ευθύνη για την κινητοποίηση επιστημονικού προσωπικού στο πεδίο της έρευνας για πολεμικούς σκοπούς.

Ο στρατηγός Γκρόουβς συμφωνούσε με την ιδέα του Στίμσον. Η Επιτροπή θα έδειχνε σε όλο τον κόσμο ότι «αυτή η τόσο σημαντική απόφαση για τη χρησιμοποίηση της ατομικής βόμβας δεν είχε ληφθεί από το Υπουργείο Πολέμου, αποκλειστικά και ανεξέλεγκτα, αλλά με τη σύμφωνη γνώμη ανθρώπων που δεν επηρεάζονταν άμεσα από τη στρατιωτική ηγεσία».

Η Επιτροπή, που συνεδρίασε πρώτη φορά στις 9 Μαΐου, καταπιάστηκε αμέσως με το ακανθώδες ζήτημα της χρήσης της βόμβας. «Κύριοι!» είπε ο Στίμσον στα μέλη της, «έχουμε την ευθύνη για μια εισήγηση που ίσως αλλάξει τον ρου του πολιτισμού μας». Η ατομική βόμβα δεν θα ήταν απλώς άλλο ένα όπλο στα χέρια του ανθρώπου. «Συνιστούσε» κατά τον Στίμσον «επαναστατική αλλαγή στις σχέσεις του ανθρώπου με τον πλανήτη», όντας ικανή να οδηγήσει ακόμα και «στο τέλος του πολιτισμού».⁷

Ο Στίμσον δεν ήταν ο μόνος που τον απασχολούσαν τέτοιου είδους ζητήματα, σχετικά με την ηθική του πολέμου και το μέλλον του πολιτισμού. Ανάλογους προβληματισμούς και ενδοιασμούς είχαν και αρκετοί από τους επιστήμονες που δούλευαν στο Σχέδιο Μανχάταν. Ένας από αυτούς ήταν και ο Λίο Ζίλαρντ, αυτός που το 1939 είχε συστήσει στον Αϊνστάιν να στείλει στον πρόεδρο Ρούζβελτ την επιστολή όπου γινόταν

λόγος για τον κίνδυνο να αποκτήσει πυρηνικά όπλα η Γερμανία του Χίτλερ.

Ο Ζίλαρντ ήταν επικεφαλής ενός εργαστηρίου στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου, στο οποίο είχε ανατεθεί η παραγωγή πλουτωνίου για τις υπό κατασκευή ατομικές βόμβες. Ανήσυχος για τη χρήση του υπερόπλου, ο Ζίλαρντ, υπέρμαχος της άποψης να τεθούν περιορισμοί στην κατασκευή πυρηνικών όπλων, περίπου δύο μήνες πριν είχε στείλει στον πρόεδρο Ρούζβελτ επιστολή με τους προβληματισμούς του για το επίμαχο ζήτημα. Παρότι το περιεχόμενό της έγινε και ευρύτερα γνωστό σε όσους εργάζονταν στο Σχέδιο Μανχάταν, ο βασικός αποδέκτης της, ο Ρούζβελτ, δεν πρόλαβε καν να τη διαβάσει.

Μετά τον θάνατο του Ρούζβελτ, ο Ζίλαρντ ζήτησε να δει τον Τρούμαν, αλλά εκείνος την τελευταία στιγμή τον παρέπεμψε στον Τζέιμς Μπερνς, τον εκπρόσωπο του προέδρου στην Προσωρινή Επιτροπή. Κατά την επίσκεψη του Ζίλαρντ και δύο συναδέλφων του στο σπίτι του Μπερνς, στο Σπάρτανμπεργκ της Νότιας Καρολίνας, τα προβλήματα που ανέκυψαν ήταν αρκετά.

Ο Ζίλαρντ είπε στον Μπερνς ότι είχε μείνει αρκετές νύχτες ξάγρυπνος, αναλογιζόμενος κατά πόσο ήταν σκόπιμο και συνετό να πειραματίζονται με την ατομική βόμβα, και ακόμα περισσότερο βέβαια να τη χρησιμοποιήσουν.⁸ Άλλωστε κι άλλες χώρες είχαν θέσει σε εφαρμογή πυρηνικά προγράμματα και ήταν πιθανό να διαθέτουν ατομικές βόμβες σε λίγα χρόνια. «Ο πιο σοβαρός κίνδυνος στο αμέσως προσεχές μέλλον είναι ίσως η δική μας “επίδειξη” του νέου υπερόπλου να οδηγήσει σε αγώνα δρόμου για την κατασκευή της βόμβας μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης» προειδοποίησε ο Ζίλαρντ.⁹

Ο Μπερνς πάλι, πρώην γεροϋσιαστής και μέλος του Ανώτατου Δικαστηρίου, θα γινόταν σε λίγες μέρες υπουργός Εξωτερικών του Τρούμαν. Παλιά караβάνα της πολιτικής, ο Μπερνς θεωρούσε ότι η ατομική βόμβα θα έδινε στις Ηνωμένες Πολιτείες τη δυνατότητα αφενός να συντρίψουν την Ιαπωνία και αφετέρου να αποτρέψουν ενδεχόμενη περαιτέρω επέκταση της σοβιετικής επιρροής τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ασία.

Ο Ζίλαρντ έφυγε απογοητευμένος από τη συνάντηση. Τον Μπερνς τον απασχολούσε περισσότερο ο μεταπολεμικός ρόλος της Σοβιετικής Ένωσης απ' ό,τι τα ηθικά ζητήματα που έθετε η πιθανή χρήση ενός όπλου μαζικής καταστροφής. Ωστόσο ο Ζίλαρντ δεν το έβαλε κάτω. Έχοντας την υποστήριξη και άλλων επιστημόνων του Σχεδίου Μανχάταν που οι προβληματισμοί τους ήταν ανάλογοι με τους δικούς του, συνέχισε να ασκεί πίεση στους κυβερνητικούς αξιωματούχους προκειμένου να μην χρησιμοποιηθεί η ατομική βόμβα εναντίον αμάχων.

Ο Τζέιμς Φρανκ, βραβείο Νομπέλ Φυσικής το 1925, πρωταγωνιστούσε επίσης σε ανάλογες κινήσεις. Σε μια άκρως απόρρητη έκθεσή τους, αυτός και άλλοι επιστήμονες υποστήριζαν ότι θα ήταν αδύνατον οι Ηνωμένες Πολιτείες να κρατήσουν για πάντα κρυφό το «μυστικό» της ατομικής βόμβας. Στην ίδια έκθεση οι επιστήμονες έκαναν λόγο για έναν ενδεχόμενο νέο αγώνα δρόμου στο πεδίο των εξοπλισμών, στον οποίο οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα μπορούσαν παρά να πρωταγωνιστούν, ώστε καμιά άλλη δύναμη να μην μπορεί να τους επιτεθεί, φοβούμενη τις καταστροφικές για κείνη συνέπειες από ενδεχόμενα αντίποινα.

Η Επιτροπή συνεδρίασε τέσσερις φορές τον Μάιο (τελευταία

φορά στις 31) και την 1η Ιουνίου. Οι επιφυλάξεις του Ζίλαρντ και του Φρανκ έδειχναν να λαμβάνονται υπόψη ολοένα και λιγότερο. Η κυρίαρχη άποψη ήταν πλέον υπέρ της «αξιοποίησης» της καταστροφικής δύναμης της βόμβας ώστε να καμφθεί η όποια διάθεση της Ιαπωνίας για συνέχιση του πολέμου.

Ένα από τα μέλη της Επιτροπής διατύπωσε πάντως κάποια στιγμή επιφυλάξεις, υποστηρίζοντας ότι «δεν θα ήταν πολύ διαφορετικό το αποτέλεσμα αν οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί με συμβατικά μέσα συνεχίζονταν με τον ίδιο ρυθμό». Ωστόσο οι επιστήμονες-μέλη της Επιτροπής, όπως ο Οπενχάιμερ, αντέκρουσαν αυτή την άποψη. Μολονότι οι εκτιμήσεις των επιστημόνων διέφεραν ως προς την ισχύ της έκρηξης (θα μπορούσε να ισοδυναμεί με την έκρηξη από 2.000 έως 20.000 τόνων δυναμίτη), υπήρχε ομοφωνία ως προς τις τρομακτικές διαστάσεις της «οπτικής εντύπωσης» που θα προκαλούσε η βόμβα.¹⁰ Η λάμψη από την έκρηξη θα μπορούσε να φτάσει σε ύψος από 3.000 έως 6.000 χιλιόμετρα.¹¹ Σε ακτίνα περίπου ενός χιλιομέτρου από το σημείο της έκρηξης θα μπορούσε να εξαφανιστεί κάθε μορφή ζωής. Κατά τον Οπενχάιμερ, το υπερόπλο θα ήταν εξαιρετικά αποτελεσματικό εναντίον στρατοπέδων, στρατιωτικών εγκαταστάσεων και εργοστασίων, ενώ ο αριθμός των θυμάτων θα μπορούσε να φτάσει τα 20.000.

Ο Άρθουρ Κόμπτον, βραβείο Νομπέλ Φυσικής το 1927 και μέλος της συμβουλευτικής Επιτροπής, έθεσε το ερώτημα αν θα μπορούσε να υπάρξει κάποια επίδειξη του νέου όπλου όχι για στρατιωτικούς σκοπούς, ώστε να πειστούν οι Γιαπωνέζοι ότι ήταν μάταιο να συνεχίσουν τον πόλεμο.

Όσο για το ενδεχόμενο να ειδοποιηθούν προηγουμένως οι Γιαπωνέζοι για το πού θα ριχτεί η βόμβα, ώστε να απομακρύ-

νουν τον άμαχο πληθυσμό, ο Μπερνς αντέτεινε ότι θα μπορούσαν να μεταφέρουν εκεί Αμερικανούς αιχμαλώτους πολέμου, οπότε έτσι θα απέτρεπαν τον βομβαρδισμό.

Τον Στίμσον τον απασχολούσε και κάτι ακόμα: το ενδεχόμενο να μην εκραγεί η βόμβα. «Τίποτα δεν θα έβλαπτε περισσότερο την προσπάθειά μας να τους πείσουμε να συνθηκολογήσουν από μια ενδεχόμενη αποτυχία του εγχειρήματος, κάτι που δεν μπορούσαμε να το αποκλείσουμε» έγραφε αργότερα ο Στίμσον.¹²

Υπήρχε και κάτι ακόμα που έπρεπε να ληφθεί υπόψη: δεν υπήρχαν «εφεδρικές βόμβες». Το ουράνιο-235 ή το πλουτώνιο που διέθεταν αρκούσε μόνο για δύο βόμβες. Κατά τον Στίμσον, «ήταν απαραίτητο να έχουμε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα σύντομα με τις υπάρχουσες βόμβες».¹³

Λίγο αργότερα, ο Οπενχάιμερ συνόψιζε τις συζητήσεις που είχαν γίνει στην Επιτροπή: «Οι συνάδελφοί μας επιστήμονες δεν έχουν όλοι την ίδια άποψη για τη χρήση της βόμβας. Οι γνώμες καλύπτουν όλο το φάσμα: από μια απλή επίδειξη σε αμιγώς τεχνικό επίπεδο μέχρι την αποκάλυπτα στρατιωτική χρήση με σκοπό να υπάρξει συνθηκολόγηση της Ιαπωνίας. Οι υποστηρικτές της αμιγώς τεχνικής επίδειξης θα επιθυμούσαν να απαγορευτεί η χρήση πυρηνικών όπλων φοβούμενοι ότι, αν εμείς τα έχουμε ήδη χρησιμοποιήσει, η θέση μας σε πιθανές μελλοντικές διαπραγματεύσεις θα είναι δύσκολη. Άλλοι πάλι, υπογραμμίζουν το πόσες ζωές Αμερικανών θα σωθούν με την άμεση χρήση της βόμβας, πιστεύοντας παράλληλα πως έτσι θα αυξηθούν οι πιθανότητες μιας διεθνούς συμφωνίας που δεν θα απαγορεύει απλώς τη χρήση πυρηνικών όπλων, αλλά θα αποτρέπει γενικότερα τον πόλεμο. Νομίζω ότι η άποψη της

Επιτροπής βρίσκεται πιο κοντά στη δεύτερη αυτή προσέγγιση. Δεν βλέπουμε να μπορεί να υπάρξει κάποια “τεχνική επίδειξη” ικανή να θέσει τέλος στον πόλεμο. Δεν νομίζουμε ότι υπάρχει άλλη λύση εκτός από τη χρήση της βόμβας για στρατιωτικούς σκοπούς». ¹⁴

Τελικά, με την άποψη του Οπενχάιμερ συμφώνησε και ο Στίμσον. Μοναδικός τρόπος να πειστεί ο αυτοκράτορας Χιρόχίτο και οι στρατιωτικοί του σύμβουλοι να συνθηκολογήσουν ήταν «ένα τρομακτικό χτύπημα που θα τους έπειθε ότι έχουμε τη δύναμη να τους συντρίψουμε». Και ο Στίμσον έσπευδε να προσθέσει: «Το σοκ που θα τους προκαλούσε ένα τέτοιο χτύπημα θα μπορούσε να έχει ως συνέπεια να σωθούν πολύ περισσότερες ζωές, τόσο Αμερικανών όσο και Γιαπωνέζων, απ’ όσες θα κόστιζε η χρήση της βόμβας». ¹⁵